

Fig. 1. †Karbjerger Kirke lå på marken her, set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2021. – †Karbjerger Church was located in the field here, seen from the south-west.

†KARBJERGER KIRKE

EGTVED SOGN

Området omkring Spjarup har udgjort et eget sogn med navnet Karbjerg. Kirken i »Karbyergh« står opført i Ribe Oldmoders kirkeliste (ca. 1376-89, s. 2533) med en afgift på 2 skilling sterling. Ud for navnet er tilskrevet »desolata« (øde), der betyder, at kirken ikke længere betalte den pågældende afgift.¹ Tilskriften er sandsynligvis yngre end 1436 (jf. fig. 2).² Senest i årtierne efter reformationen må kirkebygningen være gået af brug.³

Præsten i Egtved berettede 1638, at gården Norbeck (Nordbæk), der tidligere havde været to gårde, sammen med nogle andre små landsbyer havde udgjort et eget sogn med navnet Carberg, og at kirkestedet stadig kunne ses. Han oplyste endvidere, at nogle gårde var lagt til Egtved (s. 3421) og andre til Randbøl Sogn (s. 2961).⁴ Dermed er sognet ikke alene blevet delt mellem to na-

bosogne, men tillige mellem to herreder (Jerlev og Tørrild) og mellem to sysler (Almind og Jelling).⁵

Også i 1700-tallet kunne der ses ruiner på stedet.⁶ Præsten i Egtved-Ødsted indberettede 1808, at stedet, kaldet Karbjerg Kirkegaard, nu var begroet med lyng, men at der fandtes en liden jordvold såvel som nogle små forhøjninger, der lignede grave.⁷

Kirkestedet har altid været kendt, og området »gammel Kirkegaard« optræder på matrikelkortet fra 1821 (jf. fig. 4). Navnet Karbjerg optræder imidlertid ikke længere som et af områdets anvendte stednavne. Arkæologiske undersøgelser af kirketomten har fundet sted 1939 og 1985.⁸

Sagn. Til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen blev det fortalt, at »Kåånbjerg« kirke havde ligget på Spjarup mark, og at fjenderne havde brændt den ned.

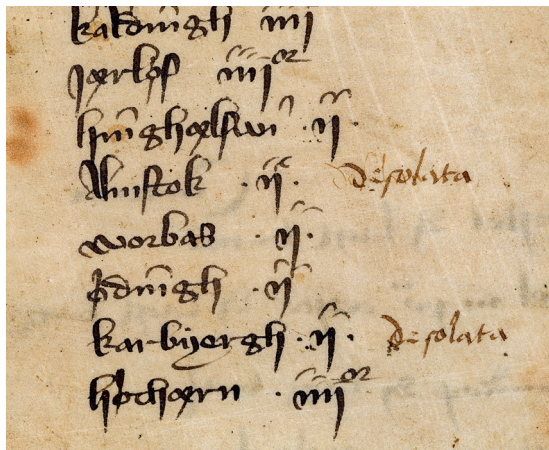

Fig. 2. Ribe Oldemoder's kirkeliste med †Almstok (DK Ribe 2330), Vorbasse (DK Ribe 2296), †Yding (s. 3417), †Karbjerg (s. 3519) og Højen (s. 3267) kirker. »desolata« er anført to gange ud for Almstok, men kun en gang ud for Karbjerg. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Ribe Oldemoder's church list with the churches of †Almstok, Vorbasse, †Yding, †Karbjerg and Højen; 'desolata' (deserted) has been added twice next to Almstok, but only once next to Karbjerg.

Meddeleren oplyste endvidere, at hans svoger ryddede grundstenene.⁹

Mønter. Ved udgravninger 1939 og 1985 er fundet otte mønter (hhv. syv og en), der er slået under Valdemar Sejr (1202-41) og Erik Klipping (1259-86).¹⁰

Den fredede ødekirke ligger sydvest for Spjarup på en svag bakke på en plan højslette, jf. fig. 1.¹¹ Sognet har formodentlig bestået af de omgivende ejerlav i de nuværende Egtved og Randbøl sogne (s. 3421 og 2961). Hvis sognet har bestået af Bindeballe i Randbøl Sogn og de mindre ejerlav (som de er oplistet i Chr.Vs matrikel fra 1680'erne) Vollund og Spjarup, Liegaard, Nybjærg Mølle, Nørbæk og Taagelund i Egtved Sogn, har det haft en størrelse på 17 gårde med knap 74 tdr. hartkorn, hvilket er over dobbelt så stort som for eksempel Åst i Lindeballe Sogn (s. 2885).¹²

I dag er der ingen synlige spor over jorden. Fem granitkvadre, der angiveligt stammede fra tomten, blev 1984 placeret på stedet,¹³ men kunne 2021 ikke genfindes.¹⁴ Ved vejkannten findes et skilt, der fortæller om stedet.

Kirkegårdens udstrækning kendes fra matrikelkortet (fig. 4), hvor den måler ca. 85×45 m.

*Undersøgelser.*¹⁵ Den første udgravning på stedet ser ud til at være foretaget 1937, hvor Thure Schachner fra museet i Kolding lavede en lille prøvegravning og konstaterede, at kirkens fundament lå urørt i en dybde af 0,5 m.¹⁶

Den første større udgravning blev foretaget 1939 af Aage Roussel fra Nationalmuseet.¹⁷ Den omfattede det meste af kirketomten samt en mindre prøvegravning ca. 10 m syd herfor. Efterfølgende blev tomten ryddet for fundamentsten. En ny udgravning fandt sted 1985 ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen, Nationalmuseet, hvor der blev lagt en søgegrøft over koret.¹⁸

Kirken (fig. 5-7) har bestået af romansk kor og skib bygget i frådsten, mens reparationer er foretaget i tegl.¹⁹ Kun fundamentene var bevaret, og de antydede et kvadratisk kor på ca. 6,5×6,5 m og et skib på ca. 13,0×7,2 m. Springet mellem kor og skib har kun været ca. 0,35 m.

Inden for kirkens fundamenter sås en række nedgravninger (jf. fig. 6). Helt mod øst i koret var der en tre m bred nedgravning, der kun var 0,2 m dyb og rummede nedbrydningsmateriale. En grøft midt i koret afslørede fire delvist stenfyldte stolpehuller, der havde to panderter længere mod øst. Vestligt i koret fandtes en lav nedgravning (0,2 m under gammel muld), der rummede de syv ovenfor nævnte mønter, skår af to lerpotter samt mørtel.

Midt i skibet, 3 m fra triumfvæggen, fandtes en grube ca. 180 cm i diam. og 120 cm dyb, der formodentlig var en klokkestøbergrube.²⁰ I skibets vest-

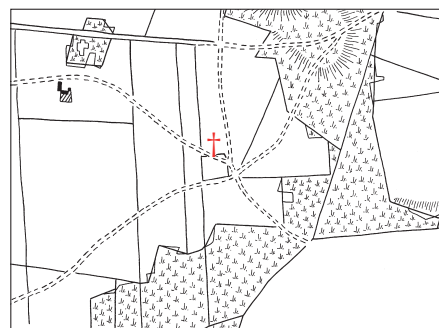

Fig. 3. Matrikelkort over Spjarup og Wolundgaards jorder. 1:10.000. Målt og inddelt af Niels Christian Rørbye 1821. Tegnet af Freerk Oldenburger 2022. – Cadastral map of lands belonging to Spjarup and Wolundgaard.

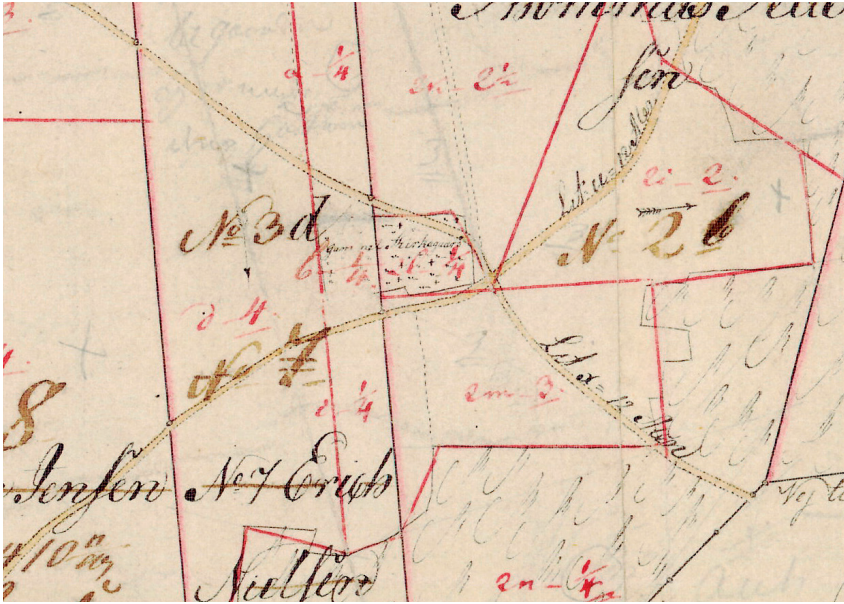

Fig. 4. Gammel Kirkegård, detalje af matrikelkort over Spjarup og Wolundgaards jorder. 1:3000. Målt og inddelt af Niels Christian Rørbye 1821. I Geodastystyrelsen.
– Gammel Kirkegård (Old Churchyard), detail of cadastral map of lands belonging to Spjarup and Wollundgaard.

ende, klos op ad fundamentet, udgravedes en stor grube, ca. 80 cm dyb under den gamle muldoverflade, fyldt med muraffald. Umiddelbart øst for lå en samling sten, der kan have gjort det ud for et fundament.²¹ Under dette var et muldfyldt, ovalt

hul, der havde en pendant ved søndre fundament; 40×50 cm og ca. 40 cm dybt.

Ved udgravningen 1939 fandtes en *begravelse* syd for kirken, undergrunden bestod af sand og bevaringsforholdene var dårlige.

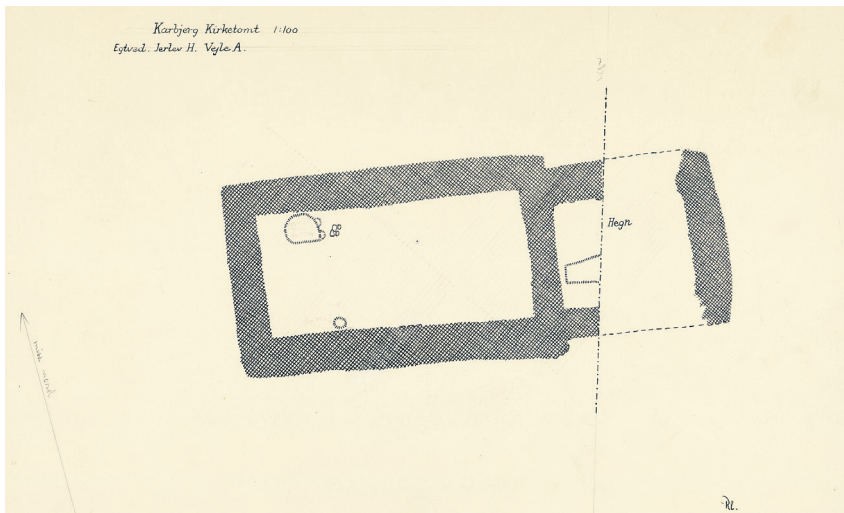

Fig. 5. Opmåling af kirkepladsen. 1:300. Målt og tegnet af Aage Roussell 1939. I NM.
– Plan of the church site.

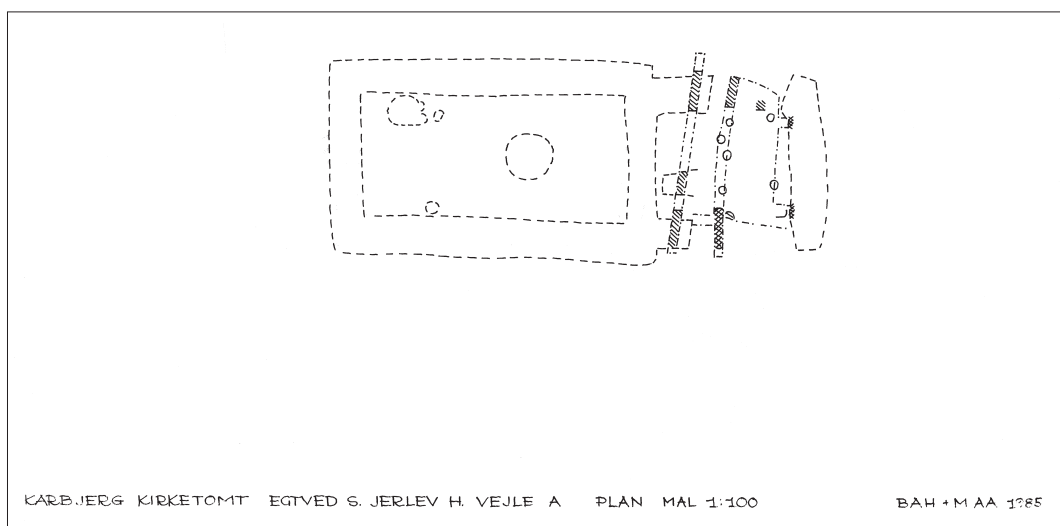

Fig. 6. Opmåling af udgravningsresultaterne (s. 3520–21). 1:300. Målt og tegnet af Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1985. – *Plan of the excavation results, 1985.*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier, utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af †Karbberg Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Vejle Amt i almindelighed se s. 56–62. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933–, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Vejle Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *VejleMuseerne*. Egtved Sogn.

Nationalmuseet (NM). *Indberetninger*. Hugo Matthiesen 1925 (kirketomt), Aage Roussell 1939 (udgravning). Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1985 (udgravning).

Tegninger og opmålinger. NM. Opmåling 1939 ved Aage Roussell. Diverse opmålinger og arbejdstegninger 1985 ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen. Rekonstruktion af kirkes grundplan 1996 ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen.

Litteratur. Lars Peter Lund, »Kirketomterne i Karbjerg og Thorsted«, *Lokal Historie fra Sydøstjylland*, 2011, 8–13.

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Jakob Kieffer-Olsen. Oversættelse ved Patrick Marsden (engelsk). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet juli 2023.

¹ Kirken har sandsynligvis mistet sin status som sognekirke, men er ikke nødvendigvis nedrevet. Om ødekir-

ker i Vejle Amt se s. 1019–20. Om ødekirker generelt i Danmark se Nils Engberg, *Danmarks døde kirker – middelalderens nedlagte kirker*, Odense 2018.

² Jakob Kieffer-Olsen, *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark*, Odense 2018, 409–10, hvor tilskriften dateres til 1436–1512. Efter en gennemgang af kilden, hvorved fig. 2 blev optaget, fremgår det, at samme tilskrift, »desolata«, er tilføjet ad to omgange af hver sin skriver, jf. ud for Almstok. Den ældste hånd har intet noteret ud for Anflod Kirke ved Højer (*DK Sjyll* 1336), der blev oversvømmet 1436, og den tilskrift må følgende opfattes som ældre end 1436, mens den yngre er tilkommet en gang i perioden 1436–1512, idet der var noteringer ud for såvel Anflod som No Kirke (Ringkøbing Amt), der vides at være taget i brug igen i 1512. Karbjerg er kun noteret af yngste hånd, og den må derfor være lagt øde en gang efter 1436.

³ Formodentlig var sognefunktionen og den med kirken forbundne økonomi nedlagt før 1471 eller 1480. Det år havde biskop Peder i Ribe forlenet nogle bønder, der dyrkede domkapitlets jorde i Bøgvad, med halvdelen af Tågelund Mark, der tilhørte Egtved Kirke (s. 3504, note 1) mod en årlig afgift til denne kirke på en ørte korn. Egtved Kirke kan rimeligvis have overtaget disse jorde fra Karbjerg Kirke sammen med forpligtelsen over for det gamle sogn eller dele deraf. *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Riges Breve fra Middelalderen*. Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894–1939 (*Repert.*). 2. 1, 101; *Repert.* 2. 2, 275.

⁴ *Præsteindberetninger til Ole Worm, I. Indberetninger fra Ålborg og Ribe Stifter 1625–42. II. Indberetninger fra Århus, Fyns og Lunde Stifter 1623–25*. Udgivet af Land-

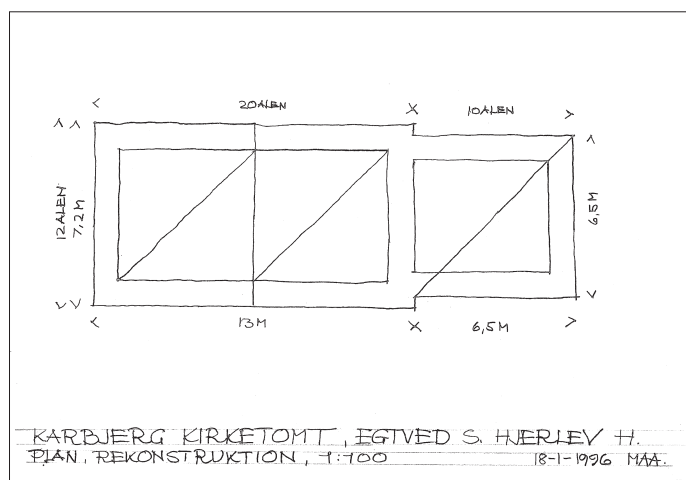

Fig. 7. Rekonstruktion af kirkens grundplan. 1:300. Tegnet af Morten Aaman Sørensen 1996. – *Reconstruction of the ground plan of the church, 1996.*

bohistorisk Selskab ved Frank Jørgensen, Kbh. 1970 og 74 (*Præsteindb. Worm*). I. 199.

⁵ Om deling af nedlagte sogne se *Kieffer-Olsen* (note 2), 329–39.

⁶ Erich Pontoppidan og Hans de Hoffman, *Den danske Atlas*, I–VII, Kbh. 1763–81, V, 2, 974

⁷ *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen 1807, Nord- og Østjylland*, Højbjerg 1996, 42.

⁸ NM. *ATA*. Indb. ved Aage Roussell 1939; Indb. ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1985.

⁹ Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn*, Ny række, Kbh. 1928–1939, III, no. 389.

¹⁰ NM. *Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling*, fund-protokol FP 4779. NM. Indb. ved Aage Roussell 1939.

¹¹ Fredningsnr. 320868.

¹² Henrik Pedersen, *De danske Landbrug*, Kbh. 1928, 131 og 134. Om sognes størrelse se *Kieffer-Olsen* (note 2), 107–12.

¹³ Lars Peter Lund, *Vore nedbrudte og forsvundne kirker*, Egtvedegnens museumsforening 1996, 9–11. *Lund 2011*, 9 oplyser, at flere huse efter sigende stadig skal have hugne kirkestenen i deres sokler.

¹⁴ Fredningsstenen kunne ikke lokaliseres 2005, se N.

M. Schaiffel-Nielsen, *Ødekirker langs den jyske hærvej*, Egtved 2005, 76.

¹⁵ NM. *ATA*. Indb. ved Aage Roussell 1939; Indb. ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1985.

¹⁶ *VejleMuseerne*, Egtved Sogn. Schaiffel-Nielsen (note 14), 74.

¹⁷ NM. *ATA*. Indb. ved Aage Roussell 1939, hvortil der henvises vedrørende denne udgravning.

¹⁸ NM. *ATA*. Indb. ved Indb. ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1985, hvortil der henvises vedrørende denne udgravning.

¹⁹ Teglstensstumper og enkelte brokker er set 1925, se NM. *ATA*. Indb. ved Hugo Matthiessen 1925.

²⁰ Af beskrivelsen fremgår, at de er fundet klumper af smeltet kobber, at nedgravningens vægge var rødbrændte, og at der blev fundet brændt ler samt lag af brændt tørv. NM. *ATA*. Indb. ved Aage Roussell 1939. Den var ikke indtegnet på planen fra 1939, men blev anført på den tilsvarende fra 1985, jf. NM. *ATA*. Indb. ved Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen 1985.

²¹ Aage Roussell foreslog, at der var tale om et fundament til døbefonten, men senere udgravningserfaringer har godtgjort, at sådanne skal findes andet steds i kirken, f.eks. Gadbjerg Kirke (s. 2811–13).

†KARBJERG CHURCH

Spjarup and the area around it constituted a parish of its own called Karbjerg, which was subsequently divided up between Egtved and Randbøl, the latter located in the neighbouring district (both *herred* and *sysse*). The church is included on Ribe Oldemoder's church list (c. 1376-89), but "desolata" (deserted) has been added next to the name, which means that some time after 1436 the church no longer paid the relevant tax. By the decades after

the Reformation at the latest, the church building must have gone out of use. Ruins must have been known at the site over the years and the churchyard is shown on the earliest cadastral map. Today, the protected church site is located in an area of open land. Archaeological investigations in 1939 and 1985 revealed a nearly 19 m-long tufa church consisting of a chancel and nave, which had been repaired with brick. Burials were found at the site.